

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ПАНЧЕНКО ОЛЬГА ІВАНІВНА

УДК 342.922:751.74](477)

**ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УКРАЇНІ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес;
сімейне право; міжнародне приватне право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2019

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, професор
Бичкова Світлана Сергіївна,
Національна академія внутрішніх справ,
завідувач кафедри цивільного права і процесу

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Боднар Тетяна Валеріївна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри цивільного права

кандидат юридичних наук, доцент

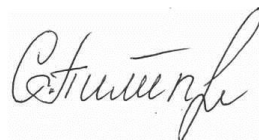
Федосєєва Тетяна Романівна,
Національний університет «Києво-Могилянська академія»,
доцент кафедри приватного права

Захист відбудеться «24» вересня 2019 р. о 12⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.007.04 в Національній академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національної академії внутрішніх справ за адресою: 03055, м. Київ, пл. Солом'янська, 1.

Автореферат розісланий «22» серпня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.А. Пилипенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Невідповідність організації та діяльності органів внутрішніх справ вимогам соціально-політичної, економічної та криміногенної ситуації в Україні гостро поставила питання про їх реформування. Саме тому 7 листопада 2015 р. набрав чинності Закон України «Про Національну поліцію» (далі – Закон), на підставі якого у системі МВС України утворено новий центральний орган виконавчої влади – Національну поліцію, що реалізує державну політику у сфері протидії злочинності та забезпечення публічного порядку.

Охорона прав і свобод людини від різних посягань є пріоритетним завданням новоствореного органу. Однак діяльність поліцейських безпосередньо пов'язана з визначеним законом обмеженням прав і свобод громадян, застосуванням поліцейських заходів, що зумовлюються законом. Такі обмеження прав і свобод людини допускаються виключно на підставах та в порядку, визначених КУ і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції (ч. 2 ст. 7 Закону). Проте у реальному житті мають місце численні факти порушень поліцейськими вимог законодавства, що призводить до завдання особі фізичної, матеріальної та моральної шкоди.

Наразі питання цивільно-правової відповідальності поліцейських регулюється Цивільним кодексом України, Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 р. № 266/94-ВР, а також наказом Міністерства юстиції України, Генеральної прокуратури України, Міністерства фінансів України «Про затвердження Положення про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду» від 04 березня 1996 р. № 6/5, 3, 41.

Втім, на сьогодні в указаній сфері є серйозні недоліки як нормативно-правового забезпечення, так і практичної реалізації. Свідченням цього є збільшення кількості представлених до суду позовів громадян до колишніх співробітників МВС України та теперішніх поліцейських за завдану шкоду. Така ситуація склалася через наступні причини. По-перше, законодавець, здійснивши реформування функцій та повноважень поліцейських, не вніс змін до нормативно-правових актів, які регулюють питання відповідальності останніх за перевищення ними повноважень, а також за завдану у зв'язку з цим шкоду. По-друге, обов'язок відшкодування шкоди реалізується за рахунок фінансових ресурсів державного та місцевого бюджетів, які є обмеженими. По-третє, вимагають роз'яснення підстави та порядок визначення розміру відповідальності поліцейських.

Питання цивільно-правової відповідальності посадових та службових осіб органів державної влади, у тому числі й правоохоронних органів, було предметом дослідження багатьох радянських, вітчизняних та зарубіжних

учених-цивілістів, зокрема таких, як: І. А. Бірюков, С. С. Бичкова, Д. В. Боброва, Т. В. Боднар, О. В. Дзера, О. В. Дмитрієв, Г. В. Єрмоєнко, І. Г. Калетник, І. С. Канзафарова, І. І. Корольов, В. А. Кройтор, Н. С. Кузнецова, В. В. Луць, Р. А. Майданик, М. С. Малєїн, Т. Р. Федосєєва, Я. М. Шевченко, Г. Б. Яновицька, К. Б. Ярошенко та ін.

У незалежній Україні проблемі відшкодування шкоди також приділяється значна увага. Зокрема, можна виділити спеціальні дослідження, присвячені питанню цивільно-правової відповідальності внаслідок завдання шкоди (А. О. Немцева, О. В. Церковна), цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану органами державної влади, їх посадовими і службовими особами (М. М. Хоменко). Крім того, є окремі роботи, що торкаються питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану громадянину органами внутрішніх справ та їх посадовими, службовими особами (О. О. Лов'як, І. С. Ніжинська, М. М. Фролов), органами дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду (І. Б. Протас), судовими органами (О. О. Боярський).

Проте недосконалість нормативної бази, яка регламентує окреслені питання, колізії та прогалини у відповідних законодавчих актах ускладнюють механізми відшкодування шкоди постраждалим особам, а тому виникає потреба вдосконалення існуючих та вироблення нових засад регулювання відповідальності поліцейських, насамперед, цивільно-правової.

Усе це засвідчує актуальність та своєчасність проведення відповідного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертацію виконано відповідно до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2018 роки, схвалених рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 29 жовтня 2013 р. (протокол № 28) та планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2015 – 2019 роки.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є дослідження наявних проблем цивільно-правової відповідальності поліцейських за шкоду, завдану під час здійснення ними своїх повноважень, та надання науково обґрунтованих висновків і пропозицій щодо вдосконалення цивільного законодавства й практики його застосування з питання, що вивчається.

Для досягнення цієї мети необхідно вирішити такі задачі:

- розглянути стан наукового обґрунтування проблеми цивільно-правової відповідальності поліцейських;
- окреслити методологію проведення дослідження проблеми цивільно-правової відповідальності поліцейських;
- установити тенденції розвитку інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських за шкоду, завдану під час виконання ними своїх повноважень;

- опрацювати законодавство провідних європейських країн (Німеччини, Франції, Польщі), що стосується питання цивільно-правової відповідальності поліцейських, із метою подальшого впровадження позитивного досвіду до законодавства України;

- визначити правову природу цивільно-правової відповідальності поліцейських як виду юридичної відповідальності;

- окреслити ознаки, притаманні цивільно-правовій відповідальності поліцейських;

- з'ясувати, до яких видів цивільно-правової відповідальності можуть притягуватися поліцейські за завдану шкоду;

- установити форми цивільно-правової відповідальності поліцейських за шкоду, завдану внаслідок неправомірних діянь;

- дослідити підстави звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності;

- виявити специфіку цивільно-правової відповідальності поліцейських за договірними зобов'язаннями;

- установити особливості відшкодування моральної шкоди, завданої поліцейськими;

- розробити науково обґрунтовані рекомендації з удосконалення норм, які регулюють цивільно-правову відповідальність поліцейських.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з притягненням поліцейських до цивільно-правової відповідальності.

Предмет дослідження – цивільно-правова відповідальність поліцейських.

Методи дослідження. Відповідно до поставленої мети та завдань основою методології дослідження стали загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ. Так, *метод аналізу і синтезу*, а також логічний метод застосовувалися для вироблення цілісного уявлення про інститут цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні (*підрозділи 1.1, 2.1, 2.2*). За допомогою *діалектичного методу* розглянуто стан наукових досліджень цього питання (*підрозділ 1.1*). *Історико-правовий метод* дозволив простежити еволюцію правового регулювання, проаналізувати розвиток наукових поглядів на означену проблему, а також визначити основні етапи становлення та розвитку інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні (*підрозділи 1.1, 1.2, 2.1*). *Порівняльно-правовий метод* використано при аналізі законодавства зарубіжних країн, що стосується досліджуваного питання (*підрозділи 1.3, 2.3, 3.2*), а також при вивченні норм різних галузей права вітчизняного законодавства для встановлення умов настання цивільно-правової відповідальності поліцейських та підстав звільнення від неї (*підрозділи 1.2, 2.4, 3.1*). *Системно-структурний метод* застосовано для визначення елементів цивільно-правової відповідальності поліцейських (*підрозділи 2.1*). *Логіко-семантичний метод* використовувався для встановлення змісту поняття «цивільно-правова відповідальність поліцейських», з'ясування юридичної природи договорів, які укладає поліція охорони, та які можуть бути підставою для виникнення зобов'язань тощо (*підрозділи 2.1, 2.3, 3.1, 3.2*). При розгляді судової практики, що стосуються питання відшкодування шкоди особам,

постраждалим від незаконних діянь поліцейських, застосовувався *соціологічний метод* (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). За допомогою *нормативно-догматичного методу* був проаналізований зміст нормативно-правових актів вітчизняного законодавства, що регулюють питання, яке досліджується (підрозділи 1.2, 3.1, 3.2). Використання *методу юридичного моделювання* дозволило розробити пропозиції щодо оптимізації чинного цивільного законодавства України у контексті правового регулювання питань цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні.

Наукова новизна одержаних результатів визначається передусім тим, що дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням, яке присвячено питанням цивільно-правової відповідальності поліцейських.

За результатами дослідження сформульовано нові наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, а саме:

уперше:

- запропоновано авторське визначення поняття «цивільно-правова відповідальність поліцейських» як виду юридичної відповідальності, що виникає у результаті завдання шкоди фізичній особі внаслідок незаконних діянь поліцейських та покладає на них обов'язок відшкодувати державі завдану шкоду у порядку регресу в разі встановлення у їхніх діяннях складу злочину за обвинувальним вирокom суду стосовно них, який набрав законної сили;

- виокремлено основні етапи еволюції правового регулювання інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських: 1) «Передреволюційний» (1832 – 1917 рр.); 2) «Нігілістичний» (1917 – 1922 рр.); 3) «Активне напрацювання нормативно-правової бази» (1922 – 1961 рр.); 4) «Закріплення принципу відповідальності» (1963 – 1982 рр.); 5) «Розвиток вітчизняного законодавства» (1994 – 2003 рр.); 6) «Сучасний» (2003 р. – теперішній час);

- визначено фактори, від яких залежить розмір упущеної вигоди (обсяг попередньої діяльності, передбачуване її зростання та прогнозовані видатки), встановлено найбільш ефективні методи доведення наявності та розрахунку упущеної вигоди: метод «до і після», метод «критеріїв», регресійний аналіз;

- доведено необхідність закріплення права реабілітованої особи на видалення відомостей про неї та про відповідне правопорушення з Єдиного реєстру досудових розслідувань;

удосконалено:

- висновок про те, що суб'єктивною умовою відповідальності поліцейських у випадку завдання ними шкоди під час виконання службових обов'язків є не вина, а ризик;

- положення щодо встановлення на законодавчому рівні верхньої межі розміру відшкодування моральної шкоди, яка буде залежати від ступеня тяжкості психічного розладу особи, що постраждала від незаконних діянь поліцейських;

- обґрунтування тези про те, що шкода, завдана поліцейськими при затриманні особи, яка вчинила злочин, і доставленні її до відповідних органів влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи, відшкодуванню не підлягає;

– аргументацію того, що виконання законного наказу або розпорядження є підставою для звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності, оскільки при цьому завдання шкоди інтересам людини, суспільства чи держави, є правомірним;

дістали подальшого розвитку:

– положення про те, що особі, яка постраждала від незаконних дій поліцейських, мають відшкодовуватися не лише реальні збитки, а й упущена вигода;

– теза про те, що договір охорони, у силу притаманних йому особливостей, слід розглядати не як спеціальний вид зберігання, а як окремий вид договору про надання послуг;

– обґрунтування потреби закріплення на законодавчому рівні презумпції завдання моральної шкоди особі, яка постраждала від незаконних діянь поліцейських, тобто суд має вважати, що потерпілий відчуває страждання, якщо не буде доведено зворотного. Через те, що вчинення будь-якого злочину супроводжується завданням моральної шкоди, постраждала від незаконних діянь поліцейських особа не повинна доводити факт її наявності, а має лише обґрунтовувати заявлений розмір відшкодування;

– положення про необхідність призначення психологічної експертизи у кожній цивільній справі, що стосується питання відшкодування моральної шкоди, завданої поліцейськими, оскільки діяльність поліцейських безпосередньо пов'язана з обмеженням прав і свобод осіб, застосуванням превентивних заходів та заходів примусу, адже потерпілий від незаконних діянь з їх боку завідомо перебуває у стані сильного стресу, тривоги за майбутнє, за свою репутацію, за моральний стан рідних і близьких.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони можуть бути використані у:

- *науково-дослідній роботі* – для подальших досліджень: 1) інституту цивільно-правової відповідальності в цілому; 2) деліктних і договірних зобов'язань; 3) питань цивільно-правової відповідальності поліцейських (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 26 грудня 2018 року);

– *законотворчій діяльності* – при удосконаленні положень чинного законодавства щодо відшкодування особі шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських;

– *правозастосовній діяльності* – при застосуванні положень чинного законодавства щодо цивільно-правової відповідальності поліцейських;

– *освітньому процесі* – при викладанні дисципліни «Цивільне право», відповідних спецкурсів, підготовці підручників, навчальних посібників і методичних рекомендацій (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 25 грудня 2018 року).

На підставі наведених положень розроблено низку пропозицій щодо оптимізації цивільного законодавства України, зокрема, пропонується: внести зміни до Цивільного кодексу України, Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що

здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», Положення «Про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду».

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертації положення та висновки ґрунтуються на власних дослідженнях здобувача. Ідеї та розробки, що належать співавторам публікацій за темою дисертації, в роботі не використовувалися.

У співавторстві опубліковано 1 наукову статтю, в якій особистий науковий доробок здобувача становить не менш як 50 % і полягає у формулюванні та розв'язанні наукових проблем, пов'язаних із розмежуванням цивільно-правової та матеріальної відповідальності поліцейських у порядку регресу, а також із здійсненням порівняльного аналізу особливостей притягнення до цих видів відповідальності поліцейських в Україні та співробітників органів внутрішніх справ у Республіці Білорусь; та 1 тези доповіді, в яких особистий науковий доробок здобувача становить не менш як 50 % і полягає в обґрунтуванні того, що громадянин, який постраждав від незаконних дій поліцейського, має право на відшкодування не лише реальних збитків, а й упущеної вигоди, яка за цим правопорушенням у безспірному порядку не відшкодовується.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та їх обґрунтування, рекомендації практичного характеру, що містяться у дисертації, обговорювалися на восьми всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях: «Людина – суспільство – держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан» (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2016 р.); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (м. Київ, 30 листопада 2016 р.); «Правова адаптації законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС» (м. Одеса, 02 грудня 2016 р.); «Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права» (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.); «Проблеми кодифікації трудового законодавства України» (м. Київ, 26 квітня 2017 р.); «Юридична освіта та наука в контексті реалізації державної правової політики» (м. Київ, 19 травня 2017 р.); «Актуальные вопросы современной юридической науки: теория, практика, методика» (г. Могилёв, Республика Беларусь, 19 мая 2017г.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати дисертаційного дослідження відображено у 14 наукових публікаціях, серед них: чотири статті – у наукових фахових виданнях України, дві статті – у зарубіжних періодичних наукових виданнях, та вісім тез доповідей на конференціях.

Структура дисертації зумовлена метою та задачами дослідження. Робота складається з анотації державною та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (231 найменування на 26 сторінках) та двох додатків на восьми сторінках). Загальний обсяг дисертації – 228 сторінок; обсяг основного тексту – 178 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, ступінь наукової розробки проблеми, вказано на зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, визначено мету і завдання дослідження, його об'єкт і предмет, методи дослідження, визначено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, зазначено дані про апробацію і публікації результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові та методологічні засади цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Стан наукової розробки проблеми цивільно-правової відповідальності поліцейських та методологія проведення дослідження»* встановлено, що на цей час у науці сучасного цивільного права відсутнє комплексне дослідження інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських. Низький ступінь наукової розробки зазначеної тематики пояснюється тим, що Національна поліція є новим для нашої держави органом виконавчої влади, який розпочав свою діяльність лише у 2015 р., а тому багато питань, пов'язаних із притягненням поліцейських до відповідальності, у тому числі й цивільно-правової, залишаються невпорядкованими. Нормативно-правові акти, які регулюють ці проблеми, потребують перегляду і внесення відповідних змін. Із огляду на викладене зроблено висновок, що інститут цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні є новою і теоретично не розробленою проблематикою для науки цивільного права, який потребує подальшого наукового дослідження.

У *підрозділі 1.2 «Становлення та розвиток інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських»* простежено історію розвитку інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських (на теренах сучасної України в цілому та з моменту здобуття нею незалежності – зокрема).

На підставі системного аналізу нормативного регулювання інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні запропоновано виокремити наступні етапи еволюції його правового регулювання: 1) «Передреволюційний» (1832 – 1917 рр.). У цей період вперше приймаються норми цивільного права, які регулюють питання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними та судовими органами; 2) «Нігілістичний» (1917 – 1922 рр.). Нігілістичне ставлення до особистих прав громадян призвело до припинення дослідження проблеми відповідальності держави за неправомірні діяння своїх службових (посадових) осіб; 3) «Активне напрацювання нормативно-правової бази» (1922 – 1961 рр.). Характеризується прийняттям низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання питання відшкодування шкоди, завданої неправомірними діяннями правоохоронних та судових органів. Втім, слід зазначити, що спеціальними нормативними актами передбачалася відповідальність не за всі види шкоди, завданої громадянину неправомірними діяннями посадових осіб органів державної влади, і не в повному розмірі; 4) «Закріплення принципу

відповідальності» (1963 – 1982 рр.). У цей період уперше у ЦК УРСР 1963 р. відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями державних і громадських організацій, а також службових осіб, була передбачена окремою статтею – 442. Згідно з нею шкода, завдана громадянину внаслідок незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування як запобіжного заходу взяття під варту, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту або виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини службових осіб органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду в порядку, встановленому законом; 5) «Розвиток вітчизняного законодавства» (1994 – 2003 рр.). На цьому етапі ВР та урядом уже незалежної України приймаються відповідні нормативно-правові акти, які регулюють питання цивільно-правової відповідальності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду; 6) «Сучасний» (2003 р. – теперішній час). Характеризується удосконаленням існуючої нормативної бази з питання, що розглядається, шляхом внесення змін до законодавства, а також прийняттям нових актів.

У підрозділі 1.3 «Міжнародний досвід правового регулювання інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських» проаналізовано досвід європейських країн (Німеччини, Франції та Польщі), в яких реформування правоохоронних систем відбулося більше ніж десятиліття тому, і наразі організація роботи останніх відповідає усім вимогам демократичної правової держави. У результаті вивчення відповідних нормативно-правових актів зазначених країн, встановлено, що у всіх них діє принцип повного відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських. Майнова шкода підлягає компенсації у будь-якому випадку, при цьому відшкодовуються як прямі збитки, так і упущена вигода; моральна шкода відшкодовується лише у випадку незаконного позбавлення особи волі (лише у Франції будь-які неправомірні дії поліцейських можуть бути підставою для подання позову про відшкодування моральної шкоди). На основі проведеного дослідження сформульовано рекомендації щодо запозичення позитивного досвіду і внесення відповідних змін до законодавства України.

Розділ 2 «Загальна юридична характеристика цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Поняття та ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських» розглянуто підходи провідних учених-цивілістів до визначення поняття цивільно-правової відповідальності працівників міліції/співробітників ОВС (наразі – поліцейських). На основі проведеного аналізу сформульовано власне визначення поняття «цивільно-правова відповідальність поліцейських», яка є видом юридичної відповідальності, що виникає у результаті завдання шкоди фізичній особі внаслідок незаконних дій поліцейських та покладає на них обов'язок відшкодувати державі завдану шкоду у порядку регресу в разі встановлення у їхніх діях складу злочину за обвинувальним вирок суду стосовно них, який набрав законної сили.

Виокремлено ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських, якими є: 1) особливий суб'єктний склад осіб, які несуть відповідальність; 2) вичерпний перелік незаконних діянь поліцейських, у результаті яких виникає спеціальний делікт; 3) протиправність незаконних діянь поліцейських, що має підтвердитися відповідним чином; 4) відшкодування завданої поліцейськими шкоди незалежно від наявності вини; 5) відшкодування такої шкоди за рахунок державного бюджету з обов'язковим залученням органів Державного казначейства України як представника держави; 6) відшкодування завданої шкоди у повному обсязі; 7) право держави на зворотну (регресну) вимогу до винної особи за певних умов.

Особлива увага приділяється такій ознаці як відшкодування завданої поліцейськими шкоди незалежно від наявності їх вини. При цьому автор зазначає, що відповідальність без вини у даному випадку ґрунтується на прийнятті ризику, адже виконання поліцейськими своїх службових обов'язків є ризиковою діяльністю, що не виключає можливості завдання шкоди життю, здоров'ю чи майну особи. Тому суб'єктивною умовою відповідальності поліцейських є не вина, а ризик.

У підрозділі 2.2 *«Види цивільно-правової відповідальності поліцейських»* розглянуто цивільно-правову відповідальність у порядку регресу як той вид відповідальності, який несе поліцейський у випадку завдання особі шкоди внаслідок незаконних діянь, адже держава, відшкодувавши таку шкоду, має право зворотної вимоги до винної особи. Проаналізовано різні наукові підходи до визначення понять «регрес» та «відповідальність у порядку регресу»; визначено суб'єктний склад та підстави виникнення регресних зобов'язань. Обґрунтовано, що шкода, завдана у результаті неправомірних діянь кількох поліцейських, відшкодовується ними солідарно за правилами ст. 543 ЦК України.

Проведено розмежування між цивільно-правовою відповідальністю поліцейських у порядку регресу та матеріальною відповідальністю поліцейських у порядку регресу, адже у чинному законодавстві поряд із поняттям матеріальної відповідальності використовується категорія цивільно-правової відповідальності. Розмежування ж цих двох понять необхідно для правильного застосування відповідних норм права.

У підрозділі 2.3 *«Форми цивільно-правової відповідальності поліцейських»* встановлено, що поліцейські несуть цивільно-правову відповідальність у формі повного відшкодування збитків, тобто компенсації підлягає як майнова шкода (реальні збитки та упущена вигода), так і моральна шкода.

У результаті розгляду відповідних нормативно-правових актів надано визначення понять «реальні збитки» та «упущена вигода», проведено детальний аналіз кожного із видів збитків, які відшкодовуються громадянину, що постраждав від незаконних діянь поліцейських.

Окрему увагу приділено відшкодуванню упущеної вигоди, яка за цим правопорушенням у розмір шкоди не входить і в безспірному порядку не відшкодовується. Обґрунтовано необхідність закріплення положення про відшкодування упущеної вигоди у спеціальному законодавстві, а також

сформульовано рекомендації, на які можуть опиратися українські суди при визначенні розміру відшкодування упущеної вигоди особі, яка постраждала від незаконних діянь поліцейських. Для вирішення цього питання була опрацьована низка наукових праць американських учених та юристів-практиків, що допомогло виокремити основоположні принципи та найбільш ефективні методики доведення та розрахунку упущеної вигоди.

Наприкінці розглянуто особливості відшкодування поліцейськими шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи.

У підрозділі 2.4 «Підстави звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності» розглянуто непереборну силу і випадок (казус) як загальні підстави звільнення від відповідальності за порушення зобов'язання. Доведено, що непереборна сила є безумовною підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності, у той час як випадок не є підставою звільнення поліцейських від цього виду відповідальності.

Як спеціальні підстави звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності досліджено інститути необхідної оборони та крайньої необхідності, проаналізовано їх ознаки та умови правомірності. Також проведено розмежування між завданням шкоди у стані крайньої необхідності та завданням шкоди у стані необхідної оборони, оскільки, незважаючи на правомірність цих дій, у першому випадку завдання шкоди породжує обов'язок її відшкодування.

Встановлено, що у законодавстві не передбачено звільнення від цивільно-правової відповідальності у разі завдання шкоди при затриманні особи, яка вчинила злочин, тому доведена необхідність звільнення поліцейських від цього виду відповідальності у разі правомірного завдання шкоди особі, яка затримується. Так само наголошено на необхідності звільнення не лише від кримінальної, а й від цивільно-правової відповідальності поліцейських, які завдали правомірної шкоди особі при виконанні законного наказу.

Розділ 3 «Особливості притягнення поліцейських до окремих видів цивільно-правової відповідальності» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Специфіка договірної цивільно-правової відповідальності поліцейських» охарактеризовані функції та повноваження поліції охорони, яка на договірних засадах здійснює охорону фізичних осіб та об'єктів права державної, комунальної і приватної власності. Встановлено, що при наданні охоронних послуг поліція охорони виступає суб'єктом господарювання, при цьому договори, які вона укладає разом із державними замовниками, є господарсько-правовими (державні контракти), а договори про надання послуг з охорони майна та фізичних осіб – цивільно-правовими.

У результаті проведення порівняльного аналізу договору зберігання та договору охорони, який, відповідно до положень чинного законодавства, є спеціальним видом договору зберігання, аргументовано, що договір охорони, у силу притаманних йому особливостей, слід розглядати не як спеціальний вид зберігання, а як окремий вид договору про надання послуг.

Оскільки наразі законодавством не передбачені типові договори на охорону об'єктів, і сторони визначають його умови на власний розсуд, нами

запропоновано положення, які варто включити до змісту майбутнього договору для попередження зловживань з тієї чи іншої сторони і для належного захисту майна, що охороняється.

Обґрунтовано, що специфіка відповідальності підрозділів поліції охорони полягає у тому, що вони несуть відповідальність не за всі збитки, завдані неналежним виконанням умов договору охорони, а лише за ті, які завдані певними способами (крадіжкою, грабежем і т. д.).

Розглянуто умови, за наявності яких поліція охорони буде нести цивільно-правову відповідальність. При цьому доведено, що розмір шкоди, яка підлягає відшкодуванню, обмежується розміром реальних збитків, завданих власнику майна, що охороняється; упущена вигода і моральна шкода не відшкодовуються, крім випадків, коли це спеціально передбачено договором або законом. Крім того, якщо поряд із відшкодуванням збитків сторони договору обумовили сплату неустойки, то вона підлягає стягненню у повному розмірі.

Насамкінець проаналізовано підстави звільнення поліції охорони від цивільно-правової відповідальності.

У підрозділі 3.2 *«Особливості відшкодування моральної шкоди, завданої поліцейськими»* розглянуто теоретичні підходи до визначення поняття «моральна шкода», умови відшкодування моральної шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських, та докази, які можуть бути подані для доведення факту її наявності.

Обґрунтовано необхідність призначення психологічної експертизи у кожній цивільній справі, що стосується питання відшкодування моральної шкоди, завданої поліцейськими, щоб визначити, як саме вплинуло на потерпілого те чи інше неправомірне діяння. Оскільки діяльність поліцейських безпосередньо пов'язана з обмеженням прав і свобод громадян, застосуванням превентивних поліцейських заходів та заходів примусу, потерпіла від незаконних діянь з їх боку особа завідомо перебуває у стані сильного стресу, тривоги за майбутнє, за свою репутацію, за моральний стан рідних і близьких.

Аргументовано важливість закріплення на законодавчому рівні презумпції завдання моральної шкоди особі, яка постраждала від незаконних діянь поліцейських, тобто суд має вважати, що потерпілий відчуває страждання, якщо не буде доведено зворотного. Через те, що вчинення будь-якого злочину супроводжується завданням моральної шкоди, постраждала від незаконних діянь поліцейських особа не повинна доводити факт її наявності, а має лише обґрунтовувати заявлений розмір відшкодування.

На основі вивчення зарубіжного досвіду рекомендовано встановлення на законодавчому рівні верхньої межі розміру відшкодування моральної шкоди, яка буде залежати від ступеня тяжкості психічного розладу особи, що постраждала від незаконних діянь поліцейських.

Доведено важливість визнання поліцейськими незаконності своїх дій і публічне вибачення перед тими, хто став жертвою таких дій, у зв'язку з цим запропоновано внести відповідні зміни до законодавства. Крім того, аргументовано, що реабілітована особа має право на видалення відомостей про

неї та про відповідне правопорушення з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, що виявилось у розробленні теоретичних основ інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських у цивільному праві України. Проведене дослідження дало можливість сформулювати пропозиції та рекомендації, спрямовані на удосконалення цивільного законодавства України.

Найбільш вагомими науковими результатами роботи є такі висновки:

1. Визначено стан наукової розробки та методологічні засади дослідження питань цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні. Встановлено, що Національна поліція є новим для України органом виконавчої влади, а тому багато проблем залишаються невирішеними. Зокрема, це питання притягнення поліцейських до цивільно-правової відповідальності після відшкодування державою завданої ними шкоди, визначення умов та підстав відповідальності поліцейських за порушення договірного зобов'язання, встановлення підстав для звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності, визначення розміру відшкодування як майнової, так і моральної шкоди, завданої особі.

2. На підставі системного аналізу нормативного регулювання інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні запропоновано виокремити наступні етапи еволюції його правового регулювання: 1) «Передреволюційний» (1832 – 1917 рр.). У цей період вперше приймаються норми цивільного права, які регулюють питання відшкодування шкоди, завданої правоохоронними та судовими органами; 2) «Нігілістичний» (1917 – 1922 рр.). Нігілістичне ставлення до особистих прав громадян призвело до припинення дослідження проблеми відповідальності держави за неправомірні діяння своїх службових (посадових) осіб; 3) «Активне напрацювання нормативно-правової бази» (1922 – 1961 рр.). Характеризується прийняттям низки законів та підзаконних нормативно-правових актів, спрямованих на регулювання питання відшкодування шкоди, завданої неправомірними діями правоохоронних та судових органів; 4) «Закріплення принципу відповідальності» (1963 – 1982 рр.). У цей період уперше у ЦК УРСР 1963 р. відповідальність за шкоду, завдану незаконними діями державних і громадських організацій, а також службових осіб, була передбачена окремою статтею – 442; 5) «Розвиток вітчизняного законодавства» (1994 – 2003 рр.). На цьому етапі ВР та урядом уже незалежної України приймаються відповідні нормативно-правові акти, які регулюють питання цивільно-правової відповідальності органів дізнання, досудового слідства, прокуратури та суду; 6) «Сучасний» (2003 р. – теперішній час). Характеризується удосконаленням існуючої нормативної бази з питання, що розглядається, шляхом внесення змін до законодавства, а також прийняттям нових актів.

3. На основі вивчення відповідних нормативно-правових актів європейських країн, в яких системи правоохоронних органів є найбільш організованими й ефективними (Німеччина, Франція, Польща), рекомендовано безпосередньо прописати у спеціальному законодавстві України положення про відшкодування упущеної вигоди, а також передбачити можливість виплати потерпілому грошової ренти (ануїтету) не лише у разі завдання йому каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, а й у випадку зростання його потреб або зменшення перспектив на майбутнє.

4. Цивільно-правова відповідальність поліцейських – це вид юридичної відповідальності, що виникає у результаті завдання шкоди фізичній особі внаслідок незаконних діянь поліцейських, та покладає на них обов'язок відшкодувати державі завдану шкоду у порядку регресу в разі встановлення у їхніх діяннях складу злочину за обвинувальним вирокom суду стосовно них, який набрав законної сили.

5. Ознаки цивільно-правової відповідальності поліцейських: 1) особливий суб'єктний склад осіб, які несуть відповідальність; 2) вичерпний перелік незаконних діянь поліцейських, у результаті яких виникає спеціальний делікт; 3) протиправність незаконних діянь поліцейських, яка має підтвердитися відповідним чином; 4) відшкодування завданої поліцейськими шкоди незалежно від наявності вини; 5) відшкодування такої шкоди за рахунок державного бюджету з обов'язковим залученням органів Державного казначейства України як представника держави; 6) відшкодування завданої шкоди у повному обсязі; 7) право держави на зворотну (регресну) вимогу до винної особи за певних умов.

6. Аргументовано, що відповідальність без вини у випадку відшкодування шкоди, завданої поліцейськими, ґрунтується на прийнятті ризику, адже виконання поліцейськими своїх службових обов'язків є ризиковою діяльністю, що не виключає можливості завдання шкоди життю, здоров'ю чи майну особи. Тому суб'єктивною умовою відповідальності поліцейських є не вина, а ризик.

7. Обґрунтовано, що поліцейський несе цивільно-правову відповідальність у порядку регресу у випадку завдання громадянину шкоди внаслідок незаконних діянь, адже держава, відшкодувавши таку шкоду, має право зворотної вимоги до винної особи. У випадку ж завдання особі шкоди внаслідок незаконних діянь декількох поліцейських, винні будуть нести перед державою, яка відшкодувала постраждалому шкоду, солідарну відповідальність у порядку регресу.

8. Хоча поліцейські несуть цивільно-правову відповідальність у формі повного відшкодування збитків, упущена вигода за цим правопорушенням у розмір шкоди не входить і в безспірному порядку не відшкодовується. Обґрунтовано необхідність закріплення положення про відшкодування упущеної вигоди у спеціальному законодавстві та запропоновано найбільш ефективні методики доведення та розрахунку упущеної вигоди: метод «до і після», метод «критеріїв», регресійний аналіз. Крім того, розглянуто особливості відшкодування поліцейськими шкоди, завданої каліцтвом, іншим

ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи, та наведено приклади судової практики з цього питання.

9. Доведено, що загальними підставами звільнення від цивільно-правової відповідальності є випадок (казус) та непереборна сила. Проаналізовано ці два поняття та їх ознаки, а також встановлені відмінності між ними. Доведено, що непереборна сила є безумовною підставою звільнення від цивільно-правової відповідальності (у тому числі поліцейських), однак у разі дії випадку поліцейські не звільняються від цього виду відповідальності.

10. Як спеціальні підстави звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності досліджено інститути необхідної оборони та крайньої необхідності, проаналізовано їх ознаки та умови правомірності. За загальним правилом, особа, яка обороняється, звільняється від відповідальності за завдану шкоду за наявності умов правомірності необхідної оборони, крім випадків перевищення її меж. Проте застосування поліцейськими заходів примусу, зокрема вогнепальної зброї, майже завжди відбувається в умовах стресової ситуації, коли дуже важко визначити характер і ступінь загрози посягання, а тому важливо, щоб правова оцінка дій поліцейських здійснювалася неупереджено, без обвинувального ухилу, з урахуванням усіх обставин справи та на підставі спеціального законодавства.

11. Встановлено, що шкода, завдана поліцейськими при затриманні особи, яка вчинила злочин, і доставленні її до відповідних органів влади, якщо при цьому не було допущено перевищення заходів, необхідних для затримання такої особи, відшкодуванню не підлягає.

12. Мотивовано, що виконання законного наказу або розпорядження є підставою для звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності, оскільки при цьому завдання шкоди інтересам людини, суспільства чи держави, є правомірним.

13. Обґрунтовано, що специфіка відповідальності підрозділів поліції охорони полягає у тому, що вони несуть відповідальність не за всі збитки, завдані неналежним виконанням умов договору охорони, а лише за ті, які завдані певними способами (крадіжкою, грабежем і т. д.). При цьому розмір шкоди, що підлягає відшкодуванню, обмежується розміром реальних збитків, завданих власнику майна, що охороняється; упущена вигода і моральна шкода не відшкодовуються, крім випадків, коли це спеціально не передбачено договором або законом.

14. Аргументовано, що договір охорони, у силу притаманних йому особливостей, необхідно розглядати не як спеціальний вид зберігання, а як окремий вид договору про надання послуг.

15. Оскільки наразі законодавством не передбачені типові договори на охорону об'єктів і сторони визначають його умови на власний розсуд, нами запропоновано положення, які варто включити до змісту майбутнього договору для попередження зловживань з тієї чи іншої сторони і для належного захисту майна, що охороняється.

16. Встановлено, що за невиконання або неналежне виконання обов'язків, визначених умовами договору, поліція охорони несе цивільно-правову

відповідальність згідно з вимогами статей 949 – 951 ЦК України. Відповідальність настає за сукупності умов, що називається складом цивільного правопорушення; при цьому доводити наявність вини в діях охоронців позивач не повинен.

17. Аргументовано необхідність закріплення на законодавчому рівні презумпції завдання моральної шкоди особі, яка постраждала від незаконних діянь поліцейських, тобто суд має вважати, що потерпілий відчуває страждання, якщо не буде доведено зворотного. Через те, що діяльність поліцейських безпосередньо пов'язана з обмеженням прав і свобод громадян, застосуванням превентивних поліцейських заходів та заходів примусу, потерпіла від незаконних діянь з їх боку особа завідомо перебуває у стані сильного стресу, тривоги за майбутнє, за свою репутацію, за моральний стан рідних і близьких.

18. Доведено важливість закріплення презумпції моральної шкоди на законодавчому рівні, тобто суд має вважати, що потерпілий відчуває страждання, якщо не буде доведено зворотного. Через те, що вчинення будь-якого злочину супроводжується завданням моральної шкоди, постраждала від незаконних діянь поліцейських особа не повинна доводити факт її наявності, а має лише обґрунтовувати заявлений розмір відшкодування.

19. На основі вивчення зарубіжного досвіду рекомендовано встановлення на законодавчому рівні верхньої межі розміру відшкодування моральної шкоди, яка буде залежати від ступеня тяжкості психічного розладу особи, що постраждала від незаконних діянь поліцейських.

20. Мотивовано важливість визнання поліцейськими незаконності своїх діянь і публічне вибачення перед тими, хто став жертвою таких дій.

21. Обґрунтовано, що реабілітована особа має право на видалення відомостей про неї та про відповідне правопорушення з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

22. Із метою оптимізації законодавства, що регулює питання відшкодування шкоди, завданої поліцейськими, пропонуємо: внести зміни до Цивільного кодексу України, Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду», Положення «Про застосування Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. О. Panchenko. Peculiarities of compensation of moral harm caused by the police. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. Вип. № 4 (101). С. 40 – 54.

2. Панченко О. І. Проблема визначення розміру відшкодування моральної шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2017. Вип. № 1. С. 207 – 211.
3. Панченко О. І. Види договорів охорони залежно від особи замовника, які укладає поліція охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. Вип. № 6. С. 110 – 113.
4. O. Panchenko. Civil liability of the police in the Republic of Poland. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Вип. № 1 (106). С. 372 – 384.
5. Панченко О. И. Гражданско-правовая ответственность полиции охраны за нарушение договорного обязательства. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2017. № 5 (27). С. 98 – 102.
6. Бычкова С. С., Панченко О. И. Гражданско-правовая и материальная ответственность полицейских в Украине и сотрудников органов внутренних дел в Республике Беларусь: сравнительная характеристика. *Проблемы гражданского права и процесса*. Гродно, 2017. С. 10 – 18.
7. Панченко О. І. Проблема визначення розміру відшкодування моральної шкоди, завданої неправомірними діями поліцейських. *Людина – суспільство – держава. Права та обов'язки: історія питання та сучасний стан*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (м. Кривий Ріг, 28 жовтня 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 207 – 210.
8. Панченко О. І. Проблема визначення правового статусу поліцейського. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи*: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції із проблем розвитку та функціонування державної мови (м. Київ, 30 листопада 2016 р.). Київ, 2016. С. 89 – 93.
9. Панченко О. І. Особливості договірної відповідальності поліцейських. *Правова адаптації законодавства України до умов внутрішнього ринку ЄС*: матеріали міжнародної інтернет-конференції (м. Одеса, 02 грудня 2016 р.). Одеса, 2016. С. 63 – 66.
10. Панченко О. І. Особливості цивільно-правової відповідальності поліцейських у Республіці Польща: *Вплив інтеграційних тенденцій на розвиток вітчизняного права*: матеріали науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 24 лютого 2017 р.). Одеса, 2017. С. 113 – 116.
11. Панченко О. І. Матеріальна та майнова відповідальність поліцейських: порівняльна характеристика. *Проблеми кодифікації трудового законодавства України*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 26 квітня 2017 р.). Київ, 2017. С. 155 – 158.
12. Панченко О. І. Розвиток законодавства про відшкодування шкоди, завданої правоохоронними органами, в Україні за радянських часів: *Юридична освіта та наука в контексті реалізації державної правової політики*: матеріали загальноакадемічної підсумкової науково-теоретичної конференції (м. Київ, 19 травня 2017 р.). Київ, 2017. С. 109 – 114.
13. Панченко О. И. Гражданско-правовая ответственность полицейских во Франции: *Актуальные вопросы современной юридической науки: теория,*

практика, методика: материалы II Международной заочной конференции (г. Могилёв, Республика Беларусь, 19 мая 2017 г.). Могилёв, 2017. С. 401 – 405.

14. Бичкова С. С., Панченко О. І. Окремі аспекти відшкодування збитків як форми цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні: *Роль юридичної науки з забезпеченні правоохоронної діяльності:* матеріали підсумкової науково-практичної конференції (Київ, 25 квітня 2019 р.). Київ, 2019. С. 17 – 20.

АНОТАЦІЯ

Панченко О. І. Цивільно-правова відповідальність поліцейських в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2019.

Дисертація є комплексним науковим дослідженням інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні. Здійснено аналіз стану наукової розробки проблеми цивільно-правової відповідальності поліцейських, окреслено методологію проведення відповідного дослідження, а також простежено еволюцію правового регулювання інституту цивільно-правової відповідальності поліцейських в Україні. Вивчено нормативно-правові акти окремих європейських держав щодо цивільно-правової відповідальності працівників їх правоохоронних органів із метою запозичення позитивного досвіду. Сформульовано поняття та визначено ознаки, а також види та форми цивільно-правової відповідальності поліцейських. Розглянуто специфіку притягнення поліцейських до договірної цивільно-правової відповідальності, а також особливості відшкодування особі, якій завдано поліцейськими моральної шкоди. Визначено підстави звільнення поліцейських від цивільно-правової відповідальності. На підставі аналізу наукової доктрини та чинного цивільного законодавства України внесено пропозиції щодо вдосконалення окремих правових норм.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, міжнародний досвід, відповідальність у порядку регресу, підстави звільнення від цивільно-правової відповідальності, поліція охорони, договір охорони, збитки, упущена вигода, моральна шкода, психологічна експертиза, моральна шкода, завдана каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю.

АННОТАЦИЯ

Панченко О. И. Гражданско-правовая ответственность полицейских в Украине. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное

право; международное частное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2019.

Диссертация является комплексным научным исследованием проблемы гражданско-правовой ответственности полицейских в Украине.

В работе предоставлен обзор научных трудов, касающихся проблематики диссертационного исследования. В соответствующем контексте определено состояние научной разработки проблемы гражданско-правовой ответственности полицейских в Украине, отображена методология проведения исследования, прослежена эволюция правового регулирования института гражданско-правовой ответственности полицейских в Украине.

На основе анализа научных трудов украинских и зарубежных ученых-цивилистов сформулировано авторское определение гражданско-правовой ответственности полицейских как вида юридической ответственности, которая возникает вследствие причинения вреда физическому лицу в результате незаконных деяний полицейских и возлагает на них обязанность возместить государству причиненный вред в порядке регресса в случае установления в их деяниях состава преступления по обвинительному приговору суда в отношении них, вступившего в законную силу.

Рассмотрены признаки гражданско-правовой ответственности полицейских. Аргументировано, что ответственность без вины в случае возмещения вреда, причиненного действиями полицейских, основывается на принятии риска, ведь выполнение полицейскими своих служебных обязанностей является рискованной деятельностью, которая не исключает возможности причинения вреда жизни, здоровью либо имуществу лица. Поэтому субъективным условием ответственности полицейских является не вина, а риск.

Обосновано, что полицейский несет гражданско-правовую ответственность в порядке регресса в случае причинения гражданину вреда вследствие незаконных действий, ведь государство, возместив такой ущерб, имеет право обратного требования к виновному лицу. В случае же причинения гражданину вреда вследствие незаконных действий нескольких полицейских, виновные будут нести перед государством, которое возместило пострадавшему ущерб, солидарную ответственность в порядке регресса.

Отдельное внимание уделено упущенной выгоде, которая в размер ущерба по данному правонарушению не входит и в бесспорном порядке не возмещается. Обоснована необходимость закрепления положения о возмещении упущенной выгоды в специальном законодательстве и предложены наиболее эффективные методики доказательства и расчета упущенной выгоды: метод «до и после», метод «критериев», регрессионный анализ.

При рассмотрении общих и специальных оснований освобождения полицейских от гражданско-правовой ответственности, отмечена необходимость внесения в соответствующие нормативные акты положений, которые освобождали бы полицейских от этого вида ответственности в случае

правомерного причинения вреда лицу при его задержании, а также в случае причинения правомерного вреда лицу при исполнении законного приказа.

В ходе рассмотрения особенностей договорной ответственности полицейских установлено, что при предоставлении охранных услуг полиция охраны выступает субъектом хозяйствования, при этом договоры, которые она заключает вместе с государственными заказчиками, являются хозяйственно-правовыми (государственные контракты), а договоры о предоставлении услуг по охране имущества и физических лиц – гражданско-правовыми. Кроме того, аргументировано, что договор охраны, в силу присущих ему особенностей, следует рассматривать не как специальный вид договора хранения, а как отдельный вид договора о предоставлении услуг.

Обосновано, что специфика ответственности подразделений полиции охраны заключается в том, что они несут ответственность не за все убытки, причиненные ненадлежащим исполнением условий договора охраны, а только тех, которые нанесены определенными способами (кражей, грабежом и т. д.). При этом размер ущерба, подлежащего возмещению, ограничивается размером реального ущерба, причиненного владельцу охраняемого имущества; упущенная выгода и моральный вред не возмещаются, кроме случаев, когда это специально не предусмотрено договором или законом.

Также проанализированы основания освобождения полиции охраны от гражданско-правовой ответственности.

Рассмотрены теоретические подходы к определению понятия «моральный вред», условия возмещения морального вреда, причиненного неправомерными действиями полицейских, и доказательства, которые могут быть предоставлены для подтверждения факта его причинения. Обоснована необходимость назначения психологической экспертизы по каждому гражданскому делу, что касается вопроса возмещения морального вреда, закрепление презумпции морального вреда на законодательном уровне, установление верхней границы размера возмещения морального вреда, которая будет зависеть от степени тяжести психического расстройства лица, пострадавшего от незаконных действий полицейских. Кроме того, аргументировано, что реабилитированное лицо имеет право на удаление сведений о нем и о соответствующем правонарушении из Единого регистра досудебных расследований.

В выводах обобщены результаты научного исследования, сформулированы основные понятия, теоретические и практические положения, а также изложены предложения по усовершенствованию гражданского законодательства Украины.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, международный опыт, регрессная ответственность, основания освобождения от гражданско-правовой ответственности, полиция охраны, договор охраны, убытки, упущенная выгода, моральный вред, психологическая экспертиза, моральный вред, причиненный увечьем, другим повреждением здоровья или смертью.

SUMMARY

Panchenko O. Civil liability of police officers in Ukraine. – *On the rights of manuscript.*

Thesis for the degree of Candidate of Sciences in specialty 12.00.03 – Civil Law and Civil Procedure; Family Law; International Private Law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2019.

The thesis is considered to be a comprehensive research of the institute of civil liability of the police officers in Ukraine. The analysis of the state of scientific development of the issue of civil liability of police officers has been carried out, the methodology of the relevant research has been outlined and the evolution of the legal regulation of the institution of civil liability of police officers in Ukraine has been studied. The corresponding normative legal acts of certain European States concerning civil liability of the employees of their law enforcement agencies for the purpose of borrowing positive experience have been studied. The concept of civil liability of the police officers has been formulated as well as the features, the types and the forms of civil liability of the police officers have been defined. The specificity of bringing the police officers to contractual and non-contractual civil liability has been considered. The reasons for exemption of police officers from civil liability have been determined. Based on the current scientific doctrine and civil legislation of Ukraine, some proposals for improving the legal framework regulating this issue have been submitted.

Keywords: civil liability, international experience, recourse liability, grounds for exemption from civil liability, police guard, security contract, loss, loss of profit, moral damage, psychological examination, moral damage, caused by injury, other damage to health or death.